

Гриньова В.М., д.е.н., професор, зав. кафедри бізнеса і підприємництва,
Колодізєв О.М., к.е.н., доцент, зав. кафедри банківської справи ХНЕУ

УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ НА ЕТАПІ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

Банківська ліквідність є показником, який характеризує життєво важливу роль діяльності як окремих банків, так і фінансової системи країни. Ліквідність банківської системи є її динамічним станом, який забезпечує своєчасність, повноту і безперервність виконання всіх сукупних зобов'язань банківської системи та достатність коштів відповідно до потреб розвитку економіки країни. З огляду на ту роль, яку відіграє ліквідність банківської системи у забезпеченні її платоспроможності, фінансової стійкості, розширеного розвитку та ефективності трансмісійного механізму монетарної політики, вона є важливим об'єктом управління центрального банку.

Розвиток сучасних фінансових ринків та поява нових пропонованих ними фінансових інструментів значно розширює можливості банків щодо управління ліквідністю, одночасно ускладнюючи процес вибору оптимального рішення. Підтримання оптимального рівня банківської ліквідності у межах граничних значень „недостатність – надлишковість” є пріоритетним завданням центрального банку країни, вирішення якого сприяє як забезпеченню стійкості самої банківської системи, так і розвитку національної економіки.

Вивченню сутності даного процесу та аналізу стану ліквідності банківської системи присвячені дослідження таких вітчизняних учених, як А.М. Мороз, С.С. Осадець, М.І. Савлук, М.Д. Алексеєнко. Слід зазначити, що теоретико-методологічні засади аналізу ліквідності банківської системи у вітчизняній літературі не знайшли достатнього комплексного і повного висвітлення. Дослідження зарубіжних авторів з питань управління ліквідністю банківської системи, таких як Грей С., Телбот Н., Хоггарт Г., Фрост С., свідчать, що найпоширенішим підходом до аналізу банківської ліквідності на макрорівні є так званий «балансовий підхід», суть якого полягає у проведенні аналізу за статтями балансу центрального банку, де наочно відображаються кількісні зміни у попиті і пропозиції ліквідності, а також взаємодія центрального банку й банківської системи в

процесі регулювання грошово-кредитного ринку. Слід зазначити, що на сучасному етапі розвитку існує достань гостра проблема щодо визначення підходів і завдань регулювання й прогнозування стану ліквідності національної банківської системи, а також вибору дієвих інструментів та механізмів управління ним.

При вирішенні даного питання у розрізі окремого банку на етапі фінансової кризи науковцями і практиками найбільш прогресивним визнаний підхід до управління ліквідністю, що не обмежується окремим розглядом як джерела ліквідності активів і зобов'язань комерційного банку, а ґрунтується на комплексному управлінні банківським балансом.

До головних завдань вирішення проблеми регулювання та прогнозування рівня ліквідності банківської системи України на етапі фінансової кризи можна віднести:

- дослідження, узагальнення та адаптація досвіду зарубіжних країн щодо використання сучасних механізмів та інструментів регулювання ліквідності як в цілому банківської системи на макрорівні, так і ліквідності банківських установ у розрізі окремого банку;

- визначення та теоретичне обґрунтування основних напрямів удосконалення управління ліквідністю банківської системи з врахуванням періоду подолання наслідків світової фінансової кризи.

Проведений аналіз впливу економічної ситуації в Україні на ліквідність комерційних банків свідчить, що вітчизняні комерційні банки протягом останніх п'яти років працюють у досить складних економічних умовах. Тому підтримка їх ліквідності стає для них ще більш складним завданням, що висуває більш тверді вимоги до розробки моделей управління ліквідністю.

Результати досліджень підтверджують, що у минулому році спрямованість операцій Національного банку України з регулювання ліквідності банків визначалася, виходячи із динаміки ліквідності банківської системи. Зокрема, на початку 2008 року спостерігався профіцит ліквідності, зумовлений насамперед значними видатками бюджетних коштів у грудні 2007 року. За таких умов НБУ переважно здійснював операції з мобілізації коштів банків. У подальшому спостерігалось зменшення рівня ліквідності банків, насамперед – через акумуляцію значних обсягів коштів на єдиному казначейському рахунку (у січні – вересні 2008 року обсяг коштів уряду в

національній валюті на рахунках у НБУ збільшився у 3,6 раза до 15,9 млрд. грн.), і НБУ активніше підтримував ліквідність банків через операції рефінансування. Разом з тим пом'якшено умови доступу банків до механізмів підтримки ліквідності. Починаючи з квітня минулого року НБУ в порядку експерименту приймав у забезпечення кредитів рефінансування акцій власників істотної участі в банку, а в подальшому – постановою Правління НБУ від 25.07.2008 р. цей механізм було запроваджено на постійній основі.

Регулювання ліквідності банківської системи передуює аналізу стану та чинників, що її зумовлюють. Попит на ліквідність формується сумарним обсягом обов'язкових резервних вимог, що зберігаються на рахунках банків у центральному банку, та вільною ліквідністю (кошти на рахунках банків у ЦБ, за винятком коштів сформованих обов'язкових резервних вимог). Тобто, кількісно ліквідність вітчизняної банківської системи визначається обсягом коштів на кореспондентських рахунках банків у НБУ (рис.1) [1].

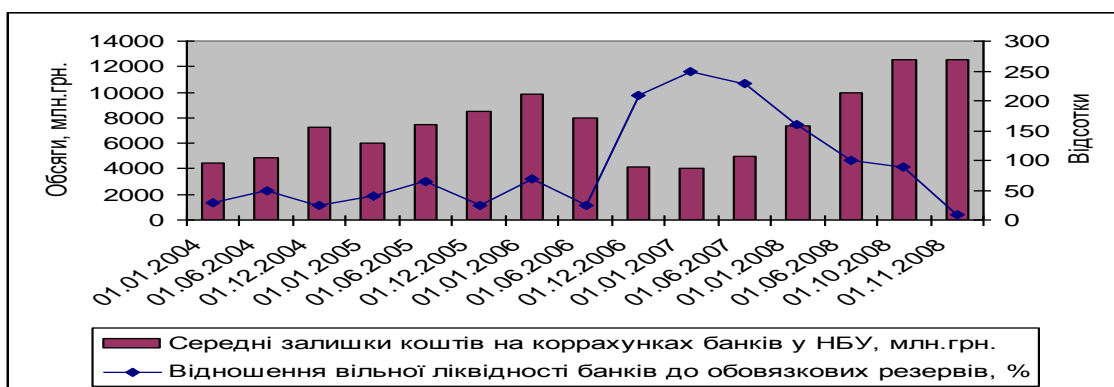

Рис.1. Динаміка окремих показників, що характеризують ліквідність банківської системи України в 2004 – 2008 рр.

Як видно на рис.1, в останні роки найменший рівень вільної ліквідності спостерігався за станом на 1 листопада 2008 року: вільні резерви перевищили рівень обов'язкових резервних вимог лише на 17,1% порівняно з 87,4% на 01.10.2008 р., зменшившись при цьому на 9,1 млрд. грн. Така ситуація свідчить про зміну профіциту ліквідності банківської системи її структурним дефіцитом унаслідок світової фінансової кризи, яка загострила негаразди, що накопичилися у вітчизняній банківській системі.

Про рівень ліквідності банківської системи свідчить і такий показник, як відношення вільної ліквідності до грошової бази. В Україні протягом 2007 року значення цього показника коливалось в межах 9,0 – 13,3 % (рис.2) [2].

Рис.2. Динаміка показника відношення вільної ліквідності банків до грошової бази в 2000 – 2008 рр.

У 2008 році ситуація з ліквідністю банківської системи в Україні суттєво погіршилася: зазначений показник знизився з 7,1 % на початок року до 3,3% на початок червня. Із червня вільна ліквідність банків має тенденцію до зростання і на початок жовтня 2008 р. становила 6,6 %. На початок жовтня цей показник знизився до 1,25 %, що говорить про проблеми ліквідності банківської системи, зумовлені низкою внутрішніх і зовнішніх чинників макро- та мікроекономічного характеру.

Із жовтня 2008 року на грошово-кредитному ринку спостерігалось напруження щодо ліквідності банківської системи, зумовлене впливом фінансової кризи та наслідками недобросовісної конкуренції – штучно спровокованого посилення недовіри до фінансового стану деяких банків. Аби стабілізувати ситуацію, НБУ запровадив додаткові заходи щодо діяльності банків, відображені в постанові Правління НБУ від 11.10.2008 р. № 319. основні з них були спрямовані на розширення можливостей банків щодо підтримки ліквідності через механізми рефінансування; недопущення відпливу коштів клієнтів з банківської системи; безперебійне здійснення платежів; тимчасове лімітування відхилень між курсами купівлі та продажу готівкової іноземної валюти; пом'якшення умов формування обов'язкових резервних вимог; обмеження попиту банківських установ на іноземну валюту; обмеження обсягів кредитування в іноземній валюті позичальників, які не мають джерел валютної виручки тощо. Це дало змогу дещо стабілізувати ситуацію в країні.

Фінансові ринки дуже динамічні, тому рівень ліквідності активів може змінюватися досить швидко. Значення аналізу стану фінансових ринків зростає, коли банк застосовує стратегію примусової трансформації активів і

планує задовольнити потребу в ліквідних коштах через продаж активів до настання термінів їх погашення.

Стан ліквідності окремого банку суттєво залежить і від рівня ризику, який пов'язується з кожним конкретним видом активів. У процесі оцінки якості активів визначається ймовірність вчасного повернення коштів банку. Результати аналізу дозволяють оцінити безперерійність автоматичного перетворення активів в ліквідну форму з настанням строків погашення кредитів чи цінних паперів, сплати процентів за наданими кредитами, повернення дебіторської заборгованості, одержання дивідендів від пайової участі в інших підприємствах та ін.

Ефективна система управління має постійно забезпечувати достатній рівень ліквідності за мінімальних витрат, тому важливе значення має застосовуваний банком інструментарій управління ліквідністю, зокрема методи оцінювання потреби в ліквідних коштах, доступність джерел їх поповнення для кожного банку, стратегії управління ліквідною позицією [3].

Вирішуючи зазначені завдання, необхідно враховувати не лише можливості банку та потреби клієнтури, а й такі чинники, як політична та економічна ситуація в країні, стан грошового ринку, наявність та досконалість законодавства, надійність клієнтів та партнерів, рівень ризикованості банківських операцій, розвиток ринку цінних паперів тощо.

Так, основними принципами діяльності менеджменту банку з метою запобігання надмірному підвищенню ризику ліквідності, необхідно вважати:

- пріоритетність ліквідності, зокрема й у виборі напрямків розміщення коштів;
- постійність аналізу потреб банку в ліквідних коштах для уникнення як їх надлишку, так і дефіциту;
- планування і прогнозування дій банку у разі виникнення незбалансованої ліквідності та кризових ситуацій;
- врахування взаємозв'язку ризику ліквідності з іншими сферами діяльності, такими як залучення та розміщення коштів, а також ризиком відсоткових ставок [4].

Для вітчизняних банків створення ефективних систем управління ліквідністю ускладнюється внаслідок нерозвиненості внутрішніх фінансових ринків, обмеження доступу до міжнародних фінансових ринків, недостатнього рівня кваліфікації та досвіду банківських кадрів. Тому, перед

менеджментом банку постає завдання пошуку оптимального співвідношення між активами і зобов'язаннями як з погляду забезпечення достатнього прибутку, так і з погляду ліквідності з урахуванням реальних можливостей

Сутністю проблеми управління ліквідністю банків є, насамперед, невідповідність попиту і пропозиції щодо ліквідних коштів, що потребує постійного контролю цього розриву. Пропозиція готівкових коштів формується за рахунок тимчасово вільних ресурсів окремих банків на міжбанківському кредитному ринку, нових депозитних внесків клієнтів банку, поповнення вже наявних рахунків, доходів тощо. Завданням керівництва банку є задоволення попиту на готівку в повному обсязі, тобто підтвердження платоспроможності банку (табл. 1.) [5].

Таблиця 1.

Джерела попиту і пропозиції ліквідних коштів банку

Джерела пропозиції ліквідних коштів	Джерела попиту ліквідних коштів
Надходження депозитів від клієнтів	Зняття коштів із депозитів клієнтів
Доходи від продажу недепозитних банківських послуг	Заявки на отримання кредитів від платоспроможних клієнтів
Погашення наданих раніше кредитів	Оплата видатків із залучення недепозитних коштів
Продаж активів банку	Операційні видатки і сплата податків у процесі продажу банківських послуг
Залучення коштів на грошовому ринку	Виплата дивідендів акціонерам

Таким чином, кожний комерційний банк повинен самостійно забезпечувати підтримку своєї ліквідності на заданому рівні на основі як аналізу її стану, що складається на конкретні періоди часу, так і прогнозування результатів діяльності і проведення в наступному науково обгрунтовані економічної політики в області формування статутного капіталу, фондів спеціального призначення і резервів, залучення позикових коштів сторонніх організацій, здійснення активних кредитних операцій.

Управління ліквідністю банківської системи, як процес формування умов та регулювання її оптимального рівня, здійснюється в межах монетарної програми НБУ в процесі виконання ним регулятивної функції відповідно з основними монетарними показниками, визначеними Основними засадами грошово-кредитної політики на відповідний період.

У міжнародній банківській практиці менеджерами з управління ліквідністю банків запропоновано ряд практичних рекомендацій для

поліпшення цього виду діяльності, які потребують розробки гнучкої системи адаптації щодо впровадження їх у практику функціонування вітчизняних банків. Проте, вітчизняні реалії функціонування економіки, свідчать про необхідність проведення додаткових комплексних досліджень, спроможних надати відповіді на конкретні питання щодо подання негативних наслідків сучасного етапу економічного розвитку країни.

Література

1. Ліквідність банківської системи України: Науково-аналітичні матеріали. Вип. 12 / В.І. Міщенко, А.В. Сомик та ін. – К.; Національний банк України. Центр наукових досліджень, 2008. – 180 с.
2. Розвиток фінансового ринку // Бюлетень Національного банку України. – 2009. - № 1. – с. 15 – 29.
3. Крилова В., Набок Р. Складові процесу управління ліквідністю банку // Вісник НБУ - № 6. – 2008. – с. 24 – 29.
4. Балабанов И.Т. Основы финансового менеджмента: Учебное пособие. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 480 с.
5. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку: Підручник. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: КНЕУ, 2004. – 468 с.